

De Zutphensche Courant en de afschaffing van het dagbladzegel

ROB KAMMELAR

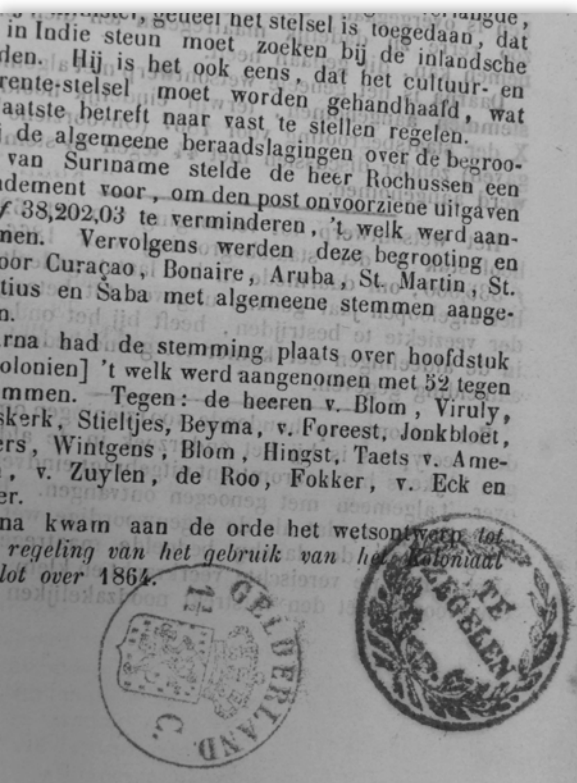
Wie weleens kranten uit het midden van de negentiende eeuw heeft geraadpleegd, zal zich misschien verbaasd hebben afgevraagd wat die twee inktstempels die elke krant ontsieren te betekenen hebben. Eigendomsstempels zijn het duidelijk niet, en nog minder zijn het kwaliteitskeurmerken van het krantenpapier of zoiets. De stempels zijn daar aangebracht door zegelkloppers, belastingambtenaren wier taak het was het krantenpapier te zegelen alvorens het naar de drukker ging.

Dagbladzegel en advertentiezegel¹

Vóór 1869 werd er namelijk belasting geheven op kranten en nieuwsbladen. Deze belasting, een erfenis uit de Franse tijd, werd geheven op elk vel onbedrukt papier dat

bestemd was voor een krant, nieuwsblad, aanplakbiljet en dergelijke. Het tarief nam evenredig toe met de grootte van het vel papier. Op de hoofdsom kwamen vervolgens nog 38% opcenten. Daarnaast werd nog een belasting op advertenties geheven. Deze belastingen drukten zwaar op de exploitatie van kranten. Van de abonnementsprijs van een gemiddelde krant ging zo'n 30% naar de fiscus. Uitschieters tot ver boven de 40% kwamen voor. De *Zutphensche Courant* zat met 33% ongeveer op het landelijk gemiddelde.

Er was dan ook volop weerstand tegen het dagblad- en advertentiezegel. Uitgevers klaagden dat een gezonde bedrijfsvoering van hun krant onmogelijk was. Door het zegelrecht was de abonnementsprijs te hoog, waardoor oplages klein bleven. Om maar in een laag belastingtarief te vallen werd het formaat van de krant klein gehouden, wat de leesbaarheid niet ten goede kwam. Ook bleef de ruimte voor advertenties daardoor beperkt, en daarmee de inkomsten van de krant. De meeste kranten verschenen slechts eenmaal of enkele malen per week. Dageelijkse verschijning was nog een uitzondering, behalve in de grote steden. In onze regio kwam alleen de *Arnhemsche Courant* met zes edities in de week. De *Zutphensche Courant* ging in de loop van 1861 van één naar twee edities in de week.

De 'vieze vingers van de fiscus' op een pagina van de *Zutphensche Courant* uit 1867.

(scan: Regionaal Archief Zutphen)

Het Anti-Dagbladzegel-Verbond

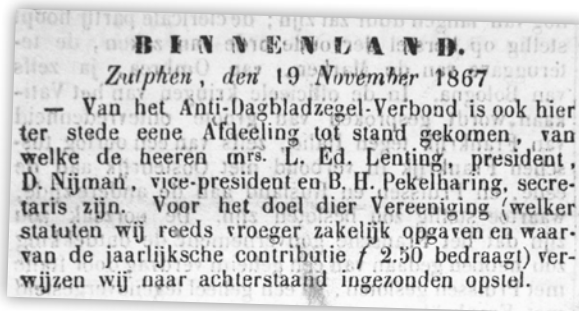
Steeds vaker echter werden ook politieke en ideële bezwaren tegen het dagbladzegel aangevoerd. In de nieuwe grondwet die Thorbecke ons land in 1848 had geschonken, werd ook de persvrijheid gegarandeerd. Maar door het drukkende zegelrecht waren de vleugels van het vrije woord ernstig gekortwiek. Daardoor begonnen ook steeds meer politici, vooral uit liberale kringen, zich tegen het dagbladzegel te keren. Thorbecke zelf sprak van een 'tolheffing op het schrijven en lezen'. Verscheidene pogingen in het parlement om het dagbladzegel af te schaffen, of zelfs maar te verlagen, mislukten. Steeds hanteerden tegenstanders het argument dat de schatkist de opbrengst van het dagbladzegel niet kon missen, een argument dat nauwelijks serieus te nemen was. In 1862 droeg de totale netto-opbrengst van het zegelrecht op binnenlandse en buitenlandse bladen en het advertentiezegel slechts 0,62% bij aan 's rijks middelen.

Pas toen in 1867 het Anti-Dagbladzegel-Verbond (ADV) werd opgericht, keerde het tij. Dit verbond deed voor die tijd iets volslagen nieuws. In korte tijd wist het een landelijk bereik te verkrijgen, en begon met succes de publieke opinie te bewerken. Overal in het land vormden zich plaatselijke afdelingen van het ADV. Deze stuurden tientallen verzoekschriften aan Eerste en Tweede Kamer om de afschaffing van het dagbladzegel te steunen.

Zutphenaren in actie

Op woensdag 20 november 1867 kon de *Zutphensche Courant* zijn lezers de oprichting van een Zutphense afdeling van het ADV mededelen. Het bericht werd prominent geplaatst op de voorpagina boven aan de linker kolom. Het dagelijks bestuur bestond uit drie bekende Zutphenaren. Voorzitter was mr. L.Ed. Lenting, rechter, raadslid en nog geen maand eerder benoemd tot gemeentearchivaris.² Mr. D. Nijman, notaris en

tevens wethouder, was vice-voorzitter. Als secretaris trad mr. B.H. Pekelharing op, in het dagelijks leven leraar staatswetenschappen, aardrijkskunde en boekhouden aan de Zutphense HBS.

Fragment van de Zutphensche Courant van 20 november 1867. (scan: Regionaal Archief Zutphen)

Onder de titel 'Afschaffing van het dagbladzegel' drukte de *Zutphensche Courant* in dezelfde editie ook het manifest van het ADV af met de volgende passage: '[...] zal de afschaffing van het zegel, niet zoozeer den uitgevers, niet zozeer den drukkers, als wel het algemeen ten goede komen, dat beter en goedkooper voedsel voor den geest zal kunnen verkrijgen'.

Niet bekend is hoeveel medestanders de initiatiefnemers om zich wisten te verzamelen. Wel weten we dat 188 inwoners van Zutphen en omliggende gemeenten het adres ondertekenden dat op 13 februari 1869 aan de Tweede Kamer der Staten-Generaal werd gericht, en waarin werd opgeroepen in te stemmen met het wetsontwerp tot afschaffing van het dagbladzegel.³ De eerste handtekeningen onder het verzoekschrift zijn die van D. Nijman en B.H. Pekelharing. Onder de 186 andere ondertekenaars komen we tal van bekende namen uit stad en regio tegen, zoals Van de Kastele, Eveking, Ketjen, Van Zeben, Tempelmans Plat, Wansleven, Mispelblom, Reesink, Staring. De handtekening van mr. L.Ed. Lenting ontbreekt. Zijn rol zou een andere worden.

Mr. L.Ed. Lenting en het dagbladzegel

Lenting was een man met vooruitstrevend-liberale opvattingen in de geest van Thorbecke. In 1868 was hij voor het kiesdistrict Zutphen in de Tweede Kamer gekozen. Het ADV was verguld met Lentings verkiezing, en stuurde hem vanuit het verre Rotterdam felicitaties.⁴ Enige tijd later trad Lenting toe tot het landelijke hoofdbestuur van het verbond.⁵

Een jaar na Lentings beëdiging begon de behandeling van het wetsontwerp van de liberale minister van Financiën Van Bosse om het dagbladzegel af te schaffen. Om de schatkist op peil te houden zou tegelijkertijd de accijns op gedestilleerd verhoogd worden.

Lenting liet zich de gelegenheid niet ontnemen zich in het debat te mengen. Hij kende Van Bosse goed, en karakteriseerde hem als 'een man van groote ambitie en werkzaamheid, niet altijd even nauwgezet wat zijn politieke richting betreft, doorkneed in financiezaken, zonder een man van nieuwe ideeën te zijn, niet altijd meester van zichzelf in het politieke debat.'⁶

In zijn rede⁷ op 12 maart 1869 bracht Lenting naast financieel-economische vooral ideële overwegingen naar voren, zoals: '[...] Tegenover het onvrijzinnige beginsel om aan de pers zooveel mogelijk beletselen in den weg te leggen en den publieken geest te verhinderen zich te openbaren, is het, dunkt mij, een vrijzinnig beginsel den band, die door de zegelwet op de pers is gelegd, op te heffen [...].' Even verder benadrukte hij dat afschaffing van het dagbladzegel een positief effect zou hebben op de ontwikkeling van de 'eenvoudige burgerman, de kleinhandelaar en de ambachtsman', waardoor fabriek en werkplaats zouden profiteren, niet van dommekracht, maar juist van ontwikkeling en intelligentie.

Vóór afschaffing van het dagbladzegel stemden tenslotte 41 Kamerleden, 31 waren tegen. De accijnsverhoging voor gedestilleerd werd

met een veel ruimere meerderheid aangenomen: 56 tegen 15. De *Zutphensche Courant* publiceerde de uitslagen in zijn editie van woensdag 17 maart 1869, waarbij alle voor- en tegenstemmers met name werden vermeld. Enkele weken later ging ook de Eerste Kamer akkoord met het wetsvoorstel. De nieuwe wet ging per 1 juli 1869 in. Vanaf dat moment waren kranten helemaal vrij van zegelbelasting. Ook het advertentiezegel was afgeschaft. Het Anti-Dagbladzegel-Verbond had zijn doel bereikt, en hief zich op 19 juni van dat jaar op.⁸

Mr. L.Ed. Lenting en de *Zutphensche Courant*

Een pikante bijkomstigheid was dat Lenting, toen hij zijn rede in de Tweede Kamer afstak, niet alléén politieke en ideële motieven had om het dagbladzegel af te schaffen; er waren ook persoonlijke belangen in het spel. Hij stond namelijk op het punt mede-eigenaar te worden van de *Zutphensche Courant*! Eind 1868 was Lenting benaderd door de zaakwaarnemer van de weduwe Thieme. Zij was van plan de *Zutphensche Courant* te verkopen, en had al een aantrekkelijk bod ontvangen van de conservatieve partij. Onmiddellijk mobiliseerde Lenting een aantal liberale geestverwanten, die na de nodige overreding bereid bleken geld in de krant te steken, zodat die behouden zou blijven voor de liberale richting.⁹ Vijftien Zutphenaren kochten elk een aandeel van f 500. Onder hen waren Lenting zelf, de al eerder genoemde notaris Nijman, verder onder anderen Jacob Dam, David Evekink en Hendrik Ketjen. C. Schillemans, die de krant drukte, kocht twee aandelen; de overige vijftien aandelen bleven in handen van zoon Willem Thieme te Soerabaja. De maatschap ging op 1 april 1869 van start, drie weken na Lentings rede in de Tweede Kamer.¹⁰ Pikelharing werd aangesteld als redacteur. Hij wist de *Zutphensche Courant* uit te tillen boven het niveau van lokaal nieuws- en advertentieblad.

Mr. L.Ed. Lenting

Lambertus Eduard Lenting (1822-1881) was in de tweede helft van de negentiende eeuw een prominent Zutphenaar. De in Batavia geboren domineeszoon vestigde zich in 1851 als advocaat in Zutphen, en werd in 1867 benoemd tot rechter bij de Arrondissementsrechtbank alhier. Al in 1854 werd hij in de gemeenteraad gekozen. In het maatschappelijke en sociale leven van Zutphen speelde hij een belangrijke rol. Zo zat hij in de Commissie van Toezicht Middelbaar Onderwijs, was bestuurslid van de Buitensociëteit, bestuurslid van de Vereeniging Nederlandse Mettray, en was hij voorzitter van de Zutphense afdeling van de Maatschappij tot Bevordering van Nijverheid. In een autobiografische notitie somde Lenting op hoeveel en welke maatschappelijke functies hij in 1867 bekleedde. Naast zijn baan als rechter waren dat er elf.

Mr. L. Ed. Lenting.
(scan: Regionaal
Archief Zutphen)

Toen Lenting in de gemeenteraad opperde het gemeentearchief maar over te brengen naar Arnhem, waar het beter beheerd en bewaard zou kunnen worden dan in Zutphen, benoemde het gemeentebestuur hem van de weeromstuit tot gemeentearchivaris en -bibliothecaris. Die functie oefende hij vervolgens van 1867 tot 1877 met veel toewijding en kennis van zaken uit. Gelukkig stak de raad een stokje voor Lentings aanvankelijke voornemen en bleef het archief in Zutphen.

Lenting was redacteur van diverse tijdschriften en publiceerde over tal van historische en staatkundige onderwerpen. In januari 1868 werd de vooruitstrevend-liberale Lenting door het kiesdistrict Zutphen gekozen als lid van de Tweede Kamer. Hij en Jacob Dam waren de eerste Zutphense volksvertegenwoordigers van deze politiek stroming.

Tot zijn specialisaties in de Kamer behoorden koloniën en onderwijs. Zo was hij een vurig voorstander van het openbaar onderwijs en van voortgezet onderwijs aan meisjes. Het Kamerlidmaatschap bekleedde hij tot zijn dood in 1881.

De Zutphensche Courant na afschaffing van het dagbladzegel

De afschaffing van het dagbladzegel werd in verscheidene kranten, waaronder de *Arnhemse Courant*, met jubelende artikelen verwelkomd. De *Zutphensche Courant* bleef erg ingetogen. Noch het aannemen van de afschaffingswet in het parlement noch de daadwerkelijke ingang van de wet was aanleiding tot een tevreden commentaar. Toch had het verdwijnen van het zegelrecht grote gevolgen voor de krant. Natuurlijk waren de gehate stempels, die als 'de vieze vingers van de fiscus' decennialang elke krant besmeurd hadden, verdwenen. Maar er veranderde meer. Op woensdag 23 juni, een week voor de ingangsdatum van de afschaffingswet, opende de krant met de mededeling dat er vanaf 1 juli drie wekelijkse

edities zouden verschijnen in plaats van twee. De abonnementsprijs bleef gehandhaafd op f 1,25 per kwartaal. De prijs van een los nummer werd zelfs gehalveerd. De advertenties werden goedkoper.

Niet alleen kwam de krant vaker uit, ook groeide het aantal pagina's per editie. In de twee jaar voorafgaand aan de afschaffing van het dagbladzegel telde een editie gemiddeld acht pagina's. Zo'n 35% van de beschikbare ruimte, dat wil zeggen gemiddeld ongeveer 2½ pagina's, werd ingenomen door advertenties. In 1870, het jaar na de afschaffing van het zegelrecht, was de krant gemiddeld vijftien pagina's dik. Vanaf juli van dat jaar kwam de *Zutphensche Courant* bijna dagelijks met een extra bijlage om zijn lezers op de hoogte te

ZUTPHENSCHÉ COURANT.

Dese Courant wordt iederen Woensdag en Zaterdag morgen uitgegeven. De prijs is per kwartaal f 1.35 binnen de stad en f 1.50 franco door het geheele rijk; alzonderlijke nummers kosten f 0.10.

De prijs der advertentie is van een tot vier regels f 0.65, voor ieder' regel meer f 0.15, behalve f 0.35 zegelgeld voor iedere plaatsing. Brieven en ingezonden stukken franco te zenden aan het bureau van uitgave; of aan den heer RAADGEEF te Doetinchem.

Alle stukken moeten franco worden ingezonden aan het bureau der Courant, Sprongstraat E. N°. 234. Advertentieën kunnen Dinsdag en Vrijdag namiddag, uiterlijk tot 2 uur worden aangenomen.

SPOORWEGEN.

Van Zutphen naar	Deventer, enz.	8.30, 10.50, 5.38, 8.35.
	Hongelo, enz.	8.25, 10.38, 11.45, 5.35, 8.20.
	Arnhem, enz.	8.2, 10.45, 1.36, 4.30, 6.48, 8.15, 7.

De uitgevers berichten dat de Zutphensche Courant, ten gevolge der afschaffing van het dagbladzegel, na 1 Julij a. s. drie maal per week zal verschijnen en wel des Dingsdags-, Donsdags- en Zaturdags morgens.

De abonnementsprijs blijft f 5.— in de stad en f 6.— franco per post jaarlijks; de prijs der advertentie wordt van 1—4 regels f 0.60, voor elken regel meer f 0.15.

De Uitgevers,

W. J. THIEME & Co.

naar aanleiding van Deuren, 32: vs. 7 de herdenking aan den slag van Waterloo 54 jaren geleden, in een kort doch kernachtige rede in herinnering bragt.

Bereids, 21 Junij. Onze zoogenaamde St. Jansmarkt was druk bezocht. Aan de tijs waren 92 runderen, van welke er 48 tegen hooge prijzen zijn verkocht. Van de 636 oude en jonge varkens werden er 388 stuks verhandeld; de middeprijs der biggen was f 1.90 per week. Eene groote hoeveelheid wol was aangevoerd, welke viug van de hand ging; men besteedde 60 tot 75 cent voor het halve kilo. In andere aangevoerde handelsartikelen was redelijken omzet.

Zaterdag is te Geesteren een kind van twee jaren

van de weivissigheid en opastigheid binner tegenstanders dan van zich zelven.

Maar hoe 'loek zij, bedoelde hoofden verklaren niet minder, dan dat met dat andere hoofd alle zamenwerking voortaan onmogelijk is. Dit zijn nu dezelfde mannen, die zooveer stollen op het historische-nationale christelijke element, dat zij zeggen te vertegenwoordigen, en zoo weinig denken aan de spreek' der vaderen: *Eendragt maakt mach, tweedragt breekt kracht*, en zoo weinig in praktijk brengen hetgeen geschreven staat in Matth. V: 39; maar doen hetgeen te lezen is in hoofdstuk X: 35."

Het anti-dagbladzegelverbod is il. Zaterdag te Rotterdam ontbonden geworden. De rede, daarbij uitgesproken door den heer Fruin, hoogleraar te

Laatste zegelplichtige editie van de Zutphensche Courant: 23 juni 1869. (scan: Regionaal Archief Zutphen)

houden van het verloop van de Frans-Pruisische oorlog. Twee jaren later, toen de internationale verwickelingen minder aanleiding gaven tot extra bulletins, was de krant zelfs doorgegroeid naar gemiddeld zeventien pagina's per editie. Het aantal advertentiepagina's groeide mee naar iets meer dan vijf, dat wil zeggen ongeveer 30% van de beschikbare ruimte.¹¹ Sommige kranten gingen ook verschijnen op een groter formaat. De *Zutphensche Courant* bleef echter nog jarenlang vasthouden aan de vertrouwde paginagrootte van 25 × 38,5 cm. Pas in 1888 ging de krant over op het formaat 31 × 47 cm.

Door de afschaffing van het dagbladzegel werd het voor aspirant-uitgevers makkelijker een nieuwe krant te beginnen. Ook in Zutphen gebeurde dat. Al in oktober 1869 kreeg de *Zutphensche Courant* er een concurrent bij. Toen begon namelijk J.H.A. Wansleven en Zn. met het uitgeven van *De Omroeper, Nieuws- en Advertentieblad voor stad en graafschap Zutphen, de Veluwe en Twenthe*. Eerst als gratis advertentieblad, later als krant waarop men zich kon abonneren. Met ingang van 1872

ging dit blad over in de *Nieuwe Zutphensche Courant*, die tot 1919 zou blijven verschijnen.

Noten, bronnen en literatuur

- De gegevens uit de eerste twee paragrafen van dit artikel zijn hoofdzakelijk ontleend aan: J.M.H.J. Hemels, *Op de bres voor de pers*. Assen, 1969
- namelijk op 22 oktober 1867 (*Zutphensche Courant*, woensdag 23 oktober 1867)
- Nationaal Archief, archief Tweede Kamer der Staten-Generaal 1815-1945, inv. nr.: 1109
- RAZ (Regionaal Archief Zutphen), archief Lenting, archiefnr.: 390, map 10
- RAZ, archief Lenting, archiefnr.: 390, map 9
- RAZ, archief Lenting, archiefnr.: 390, map 21
- Verslag der Handelingen van de Tweede Kamer der Staten-Generaal, 1868-1869, II, pag. 1089 (77ste zitting, vrijdag 12 maart [1869])
- Hemels, pag.196
- RAZ, archief Lenting, archiefnr.: 390, map 9
- W.F. Kalkwiek, met medewerking van dr. K.A. Kalkwiek, *Groeien in de tijd 1792-1992. Geschiedenis van het Zutphens familiebedrijf Thieme*. Zutphen, 1992
- Zutphensche Courant*, jaargangen 1867, 1868, 1870 en 1872 (tellingen en schattingen van de auteur)